

Цолін Д. В.,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

РЕЛИКТИ АРХАЇЧНОГО ЗАХІДНО-СЕМІТСЬКОГО ДІЄВІДМІНЮВАННЯ В ДАВНЬОЄВРЕЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Для архаїчної західно-семітської системи дієвідмінювання характерна відсутність спеціальних морфологічних засобів для позначення категорії часу. Ця особливість яскраво виражена в угарітській поезії, а також зберігається в давньоєврейській біблійній поезії як архаїчного, так і класичного і навіть пізнього періодів – на відміну від прози, де ще в класичний період значення минулого часу закріплюється за суфіксальним дієвідмінюванням (*qtl*), майбутнього – за префіксальним (*yqtl*), а теперішнього – за дієприкметником (*qātēl*). В поетичних біблійних текстах обидві дієслівні форми – *qtl* і *yqtl* – вживаються поперемінно в паралельних поетичних рядках, описуючи події, що відбуваються в одній і тій же часовій площині (дієприкметник вживається вкрай рідко). Виникає питання про семантичні відмінності між суфіксальним та префіксальним дієвідмінюваннями, а також про інші, неморфологічні способи позначення часового виміру дії в давньоєврейській поезії.

Ключові слова: архаїчна система західно-семітського дієвідмінювання, давньоєврейська поезія.

Для архаїчної западно-семитской системы спряжения глаголов характерно отсутствие морфологических маркеров для обозначения категории времени глагола. Наиболее ярко эта особенность отражена в угаритской и древнееврейской (библейской) поэтических традициях. В последнем случае архаичная система спряжения глагола используется даже в поэзии классического и позднего периодов, когда в древнееврейской прозе уже сложилась более-менее четкая корреляция между формой глагола и его временным аспектом: суффиксальное спряжение (*qtl*) – прошедшее время, префиксальное (*yqtl*) – будущее время, причастие (*qātēl*) – настоящее. В поэтических текстах оба спряжения – *yqtl* и *qtl* – могут описывать одно и то же событие или же событие относящиеся к одному и тому же временному измерению. Возникает вопрос семантического различия между двумя формами глагола в поэтическом тексте, а также альтернативных неморфологических маркеров категории времени глагола.

Ключевые слова: архаичное спряжение западно-семитского глагола, древнееврейская поэзия.

The archaic West-Semitic conjugation system had not any special morphological markers for the temporal aspects of verbs. This specificity is inherent in Ugaritic and Hebrew (biblical) poetry. In the classical and the late periods of the history of Hebrew the following correlations between the verbal conjugations and temporal aspects were established: the past tense is associated with the suffixed conjugation (*qtl*), the future tense – with the prefixed conjugation (*yqtl*), and the present tense – with the participle (*qātēl*). However, this feature is intrinsic only to prose, whereas poetry maintains the archaic type of verbal conjugations even in the late period. In the parallel verse structure both archaic conjugation – *qtl* and *yqtl* – might describe the same event. What is at issue is the semantic distinction between two main verbal forms and non-morphological time markers.

Key words: archaic West-Semitic verbal conjugation, Hebrew poetry.

Проблема семантичних відмінностей між суфіксальною (*qtl*) та префіксальною (*yqtl*) формами дієслів в біблійній прозі та поезії є предметом глибоких досліджень серед гебраїстів починаючи з XIX ст.. Більшість дослідників прийшли до висновку, що різниця між цими двома формами дієвідмінювання в поетичних текстах не пов'язана безпосередньо з часовим виміром дії: *qtl* не є дієслівною формою, що корелює лише з минулим часом, *yqtl* – з майбутнім (на відміну від прози класичного та пізнього періодів історії давньоєврейської мови). Натомість було запропоновано інший критерій для їх розрізнення: *завершеність* (*qtl*) та *незавершеність* (*yqtl*) дії або стану¹; а інші їх часові, аспекти альні та модальні конотації походять від цих двох базових значень [18, с. 16-19]. Отже, ми можемо коротко описати основні значення *qtl* та *yqtl*-дієвідмін в архаїчній системі дієслів таким чином:

- 1) *qtl* як результативний перфект, плюсквамперфект, майбутній перфект та умовне майбутнє;
- 2) *yqtl* має два різновиди, і, відповідно, два значення:
 - коротка форма **yqtlø* із значенням претериту;
 - довга форма **yqtlū*, що використовувалася як імперфект, теперішній простий і майбутній простий час, позначення тривалої дії, перформативної та гномічної дії².

Оскільки основна відмінність між архаїчними *qtl* та *yqtl* дієвідмінами не є суто темпоральною,³ обидві дієслівні форми можуть вживатися в структурі паралельних поетичних рядків для опису однієї і тієї ж події, або

¹ Див. розгляд цієї проблеми у Кауча [19, с. 132-133]. А також обговорення цього питання в угарітській поезії в граматиці угарітської мови Бордроїла і Парді [3, с. 45-46], де автор розглядає *qtl*-дієвідміну як таку, що «виражає завершену дію (тобто *перфективну*, яку часто називають *перфектом* через суто технічно помилку)»; а *yqtl*-дієвідміну як таку, що «має значення незавершеної дії (імперфектив, що часто називається імперфектом)... Проте цей опис форм і функцій обох дієвідмін є цінним лише для прозових текстів». Огляд різних поглядів на цю проблему в семітських мовах див. в книзі Шеперда [31, с. 1-10].

² Стосовно значення *yqtl* більшість дослідників вважає його формою претериту, що має бути перекладений простим минулим часом [17, с. 281-290; 2, с. 7-10; 34, с. 49-51; 33, с. 789-803]. До того ж, варто враховувати фактор аспектного вживання цих дієвідмін в поезії, де альтерація у використанні *qtl/yqtl* часто залежить від суб'єктивного погляду автора більше, ніж в прозових творах [3, с. 46].

³ Темпоральний аспект позначається в давньоєврейській поезії іншими морфосинтаксичними та прагматичними індикаторами [23, с. 275-305].

кількох подій, що відбуваються одночасно. Цей феномен широко представлений в угарітській поезії,¹ а також добре засвідчений в біблійній давньоєврейській поезії. Наведемо кілька прикладів з двох біблійних поем, що вважаються класичними зразками архаїчної давньоєврейської поезії – Пісні на Морі (Вих. 15:1-18, 21) та Пісні Мойсея (Повтор. 32:1-43).

וּמִיִּסְכֵּי תְהָהָ
וּבְאֶ-וֹמֶכּ תְּלֻצְמַבּ וְדָרִי:

*Водна безодня вкрила їх,
Вони потонули в глибинах мов камінь* (Вих. 15:5).

Обидва поетичні рядка описують одну й ту ж подію – загибель фараонового війська у водах Очеретяного моря, проте у першому рядку дієслово «вкрила їх» вжито в формі *yqtl* (וּמִיִּסְכֵּי), а в другому рядку для дієслова «потонули» вживається дієвідміна *qtl* (וּבְאֶ-וֹמֶכּ). Без сумніву, обидва дієслова описують подію в минулому, отже різниця між цими дієслівними формами зовсім не в їх темпоральному значенні. Імовірно, *yqtl* імперфективну дію, а *qtl* – перфективну. Подібним чином й в іншому прикладі з тієї ж поеми – Пісні на Морі (Вих. 15:1-18, 21):

הַיְיָ מִיִּיָּמֵינוּ תִּשָּׁן,
וְאַרְצָנוּ וְמַעְלָבָנוּ

*Ти простягнув правицю Свою –
Поглинула їх земля!* (Вих. 15:12)

Дієслово *qtl*-дієвідміни «*ти простягнув*» (וְיָשָׁן) та *yqtl* «*поглинула їх*» (וְאַרְצָנוּ) також належать до минулого часу. Цілком імовірно, що *qtl* тут позначає перфект, а *yqtl* – імперфект.

Обидва наведені вище приклади відносяться до розповідного дискурсу поетичного твору, проте подібне явище характерне і для поезії, в якій відсутній нарратив – для пророчих текстів та гімнів.

יְדִי בְיַמֵּי-לֵא אֶשְׁאֵל-יְיָ
מִלְּעַלְיָ כִּינֹא יְיָ יְהִרְמֵאֵנוּ

*Бо ось Я підношу мою руку до неба
І проголошую: «Живу Я вічно!»* (Повтор. 32:40)

«Я підношу» (אֶשְׁאֵל) вжито в *yqtl*-дієвідміні в значенні теперішньої дії, тоді як «Я проголошую» (יְהִרְמֵאֵנוּ) – в *qtl*-формі в функції перформатива. Обидва дієслова корелюють з різними аспектами теперішнього часу.

וְיָשָׁן תִּמְאָה תִּמְאָה
וְיָשָׁן תִּמְאָה תִּמְאָה
לִי צַמ יְדִי מִיָּאֵן

*Я спричиняю смерть і оживляю,
Я завдаю ран і Я ж зцілюю –
І ніхто не врятує від правиці Моєї!* (Повтор. 32:39)

В даному випадку три *yqtl*-дієслова вжито в значенні гномічної дії: «спричиняю смерть» (וְיָשָׁן), «оживляю» (וְיָשָׁן), «зцілюю» (וְיָשָׁן); одне дієслово – в *qtl*-дієвідміні в значенні перфекта – «завдаю ран» (וְיָשָׁן). Логічно було припустити, що перфект мав би стояти і в першому випадку («Я завдаю ран»), проте тут вжито *yqtl*-дієслово. Отже причина такого вживання суфіксальних та префіксальних дієслівних форм не зовсім зрозуміла в даному випадку.

Саме через таку складність вживання цих дієслівних форм вино стали предметом досліджень для багатьох вчених. Далі ми розглянемо основні спроби дослідників пояснити феномен вживання *qtl/yqtl*-дієвідмін в давньоєврейській поезії, а також в поезії угарітській. Серед філологів, що займалися цим питанням, можна виділити дві групи науковців, відповідно до двох основних методологічних підходів до вирішення цієї проблеми: *риторичний* підхід та *прагматичний*.

Прихильники першого підходу розглядають *qtl/yqtl* варіації як особливий поетичний засіб, що тісно пов'язаний з темпоральними-аспектними-модальними конотаціями вказаних дієвідмін; таке пояснення представлено в працях Хельда [17, с. 289-290], Дахуда [5, с. 420-423], Гервіца [11, с. 99-104], Феншама [8, с. 9-18], Бута [27, с. 26-32] і Уотсона [39, с. 435-442]. Прагматичний підхід розглядає коливання між *qtl* та *yqtl*-дієсловами як результат «перехідної стадії» в діахронічному розвитку давньоєврейської мови, коли VSO-синтаксис² речення став вкрай нестабільним. Такої точки зору тримаються Гівон [12],³ Розенбаум [30], Гросс [15, с. 203-214] та Лунн [21], які вважають, що *yqtl* є дієслівною формою для основної дії – *теми*, фокуса і нової інформації; а *qtl* – для додаткової, тобто *реми*, коментаря, фону і вже даної інформації відповідно. Такі

¹ Це питання детально розглянуто в дисертації Отеро [26], а також в дослідженні Авішура [1, с. 53-55], в граматиці угарітської мови Сівана [32, с. 107]; див. також видання «Угарітського Ваалового циклу» Сміта [34, с. 23-34].

² Тобто порядок слів у реченні: дієслово (verbum) – підмет (subjectum) – додаток (objectus).

³ Згідно з Гівоном, основні морфосинтаксичні функції *yqtl* та *qtl*-дієвідмін оформилися таким чином: а) імперфект (*yiqṭōl*) позначає аспект ірреального (включаючи суб'юнктив, умовний спосіб дієслів і майбутній час, але тільки в основних реченнях); б) перфект стає основним минулим часом в розповідних реченнях, включаючи аспект тривалості та попередньої дії; в) дієприкметник вживається як основний маркер не-пунктивної/тривалої/звичної дії [12, с. 254].

функції *yqtl* та *qtl*-дієвідмін засвідчені в угаритській поезії [26; 9, с. 34-38; 14, с. 397-429; 13, с. 75-102]. Однак, в давньоєврейській мові ця модель діє лише в наративному поетичному дискурсі, проте *неприйнятна для пророчих текстів і гімнів* (див. далі).

Проблема *qtl/yqtl*-опозиції в давньоєврейській поезії була детально розглянута в нещодавніх дослідженнях Нотаріус [23, 24, 25] та Тату [37]. Їх висновки переважно співпадають: а) в гімнах та пророчих поетичних текстах *qtl*-дієслова характеризують основну дію, тоді як *yqtl* створюють фон для основної дії;¹ б) в наративному поетичному дискурсі *yqtl* відіграє «головну роль і в основному реченні, і в фоновому», а *qtl* використовується «як ставивний перфект в розмові і як позначення попередньої дії в минулому в безсполучникових підрядних реченнях в розповіді» [24, с. 200-202]. До того ж, Тату робить важливий висновок про те, що «дієслівний порядок QYUQ в угаритській поезії відрізняється від того, який ми знаходимо в давньоєврейській» [37, с. 343].

Вищезгадана різниця між вживанням *qtl/yqtl* в гімнах та пророчих текстах з одного боку, та в наративному поетичному дискурсі з іншого боку, є дуже важливою, оскільки вона означає різні функції *qtl* та *yqtl* для основної дії (тема, вершина, фокус і нова інформація) та другорядної (рема, коментар, фон та додаткова інформація).

В гімнах і пророчих текстах:

Основна дія: *qtl*

Додаткова дія: *yqtl* (фон для *qtl*-речення).

В наративному поетичному дискурсі синтаксис *qtl/yqtl*-дієслів упорядкований подібно до класичних прозових структур:

Основна дія: *yqtl*-дієслово

Другорядна дія: *qtl* (наративний фон для *yqtl*-речення).

В деяких віршах в наративному поетичному дискурсі, головним чином, *yqtl*-дієвідміна використовується в обох поетичних рядках: коротка форма *yqtlø*-претерит для основної дії і довга форма *yqtlhu*-імперфект для другорядної.

Основна дія: **yqtlø*-претерит

Другорядна дія: **yqtlhu*-імперфект (фон для *yqtlø*)

Однак в деяких випадках *yqtlø/yqtlø* і *yqtlhu/yqtlhu*-дієслова в паралельних поетичних рядках позначають послідовні або одночасні дії.

Наведемо приклади третьої групи паралельних віршів.

בְּדָמָהּ זָרְעָה וְהֵאָזַמְתָּ
וְנָמְשִׁי לְלִי וְהִתְבַּוְּ
וְהִנְנוּבִי וְהִנְבָּבְסִי
וְנִיעַ וְשִׂאָכ וְהִנְרָצִי

Він знайшов його в землі пустельній –

На безплідному пустирі, де завивають вітри;

Він оберігав його і турбувався про нього;

Він беріг його мов зіницю Свого ока (Повтор. 32:10)

Цей уривок належить до поетичного наративу. Всі дієслова в даному уривку описують події в минулому і належать до *yqtl*-дієвідмини: *yqtlø*-претерит «Він знайшов» (וְהֵאָזַמְתָּ) передає основну дію, інші три *yqtlhu*-дієслова в значенні імперфекта – «оберігав», «турбувався», «беріг» (וְהִנְנוּבִי, וְהִנְבָּבְסִי, וְנִיעַ וְשִׂאָכ) – позначають дії, що відбулися внаслідок першої дії.

וְלִכְאֵי וּמִתְחַבֵּוּ בְּלֶחַת רֶשֶׁת
מְכִסֵּה וְנִי וְשִׂאָכ

Хіба це боги, що їдять жир своїх жертв

І п'ють вино своїх жертвоних виливань? (Повтор. 32:38a)

Риторичне запитання з гімнологічного контексту містить два дієслова – обидва в формі *yqtl*-дієвідмини, а саме її «довгого» варіанту *yqtlhu*-імперфекту для позначення ітеративної дії в минулому: «їдять» (וְלִכְאֵ) та «п'ють» (וְשִׂאָכ).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що в цілому феномен вживання *qtl/yqtl*-дієслів в архаїчній давньоєврейській поезії може бути поясненим за допомогою розроблених дослідниками схем (враховуючи

¹ Тату приходить до висновку, що для давньоєврейської поезії швидше характерний «поетичний рядок з дієсловом *qātal* позначає тему, де інший паралельний рядок з *yiqṭōl* додає нову інформацію, ніж навпаки; при цьому порядок рядків не має значення», що є прямо протилежним вживанню цих дієслівних форм в поезії угаритській [37, с. 341-343]. Див. подібні висновки у Нотаріус [25, с. 56-59].

також чинник аспектного суб'єктивного вживання граматичних форм стародавніми поетами). Проте, залишається невирішеним питання семантичного «зсуву», що відбувся в поезії давньоєврейській, коли *qtl* позначає основну дію в гімнах та пророчих текстах, а *yqtl* – додаткову (на відміну від поезії давнього Угаріту). Така відмінність від базисного архаїчного західно-семітського дієвідмінювання, імовірно, відбулася внаслідок надання перфекту *qtl* емпатичного відтінку: головна дія була представлена як *завершена*, досконала. Таке використання характерне саме для пророчих текстів та духовних гімнів, де підкреслюється довершеність Божественних діянь та невідворотність передбачених та передвизначених Богом дій в майбутньому. Ідеологічний аспект – акцентована в Старому Заповіті ідея етичного монотеїзму – в даному випадку впливає на морфосинтаксис дієслова.

Література:

1. Avishur Y., *Comparative Studies in Biblical and Ugaritic Languages and Literary* (Tel Aviv: Archaeological Center Publication, 2007).
2. Blau J., *Ugaritic ŠLY «to curse»*, *Lešonenu* 35 (1971).
3. Bordreuil Pierre & Pardee Dennis, *A Manual of Ugaritic* (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2009).
4. Cross F.M. and Freedman D. N., 'The Song of Miriam,' *Journal of Near Eastern Studies* 14 (1955), pp. 237-250.
5. Dahood Mitchell, *Psalms III: 101-150, ABC 17A* (Garden City, N.Y. : Doubleday, 1970).
6. Durham J. T., *Exodus* (Waco : Word Books, 1987).
7. Driver S. R., *A Treatise on the Use of the Tenses in Hebrew and Some Other Syntactical Questions* (Oxford : Clarendon Press, 1892).
8. Fensham F.C., 'The use of the Suffix Conjugation and the Prefix Conjugation in a Few Old Hebrew Poems,' *JNSL* 6 (1978), pp. 9-18.
9. Fenton T. N., 'Command and Fulfillment in Ugaritic – 'TQTL': 'YQTL and 'QTL': 'QTL,' *JSS* 14 (1969), pp. 34-38.
10. Freedman D. N., 'Strophe and Meter in Exodus 15,' in *A Light Unto My Path; Old Testament Studies in Honor of Jacob M. Myers, H. N. Bream, R. D. Heim, C. A. Moore* (eds.) (Philadelphia: Temple University Press, 1974), pp. 163-203.
11. Gevirtz Stanley, 'Evidence of Conjugational Variation in the Parallelization of Selfsame Verbs in the Amarna Letters,' *JNES* 32 (1973a), pp. 99-104.
12. Givon T., 'The Drift from VSO to SVO in Biblical Hebrew: The Pragmatics of Tense-Aspect,' in *Mechanisms of Syntactic Change*, edited by Vharles N. Li (1981), p. 181-254.
13. Greenstein E.L., 'Forms and Functions of the Finite Verb in Ugaritic Narrative Verse,' *Biblical Hebrew in Its Northwest Semitic Setting: Typological and Historical Perspectives*, ed. S. Fassberg and A. Hurvitz (Jerusalem: Magnes/Winnona Lake : Eisenbrauns, 2006), pp. 75-102.
14. Greenstein E.L., 'Review of D. Sivan, *A Grammar of the Ugaritic Language*,' *IOS* 18 (1998), pp. 397-420.
15. Gross W., 'Doppelt besetztes Vorfeld: Syntaktische, pragmatische und übersetzungstechnische Studien zum althebräischen Verbalatz,' *BZAW* 305 (Berlin/New York: de Gruyter, 2001).
16. Gross W., 'Zur syntaktischen Struktur des Vorfelds im hebräischen Verbalsatz,' *ZA* 7.2 (1994), pp. 203-214.
17. Held M., 'The YQTL-QL (QL-YQTL) Sequence of Identical Verbs in Biblical Hebrew and Ugaritic,' in Ben-Horin, M., Weinryb, B. and Zeitlin, S. (eds.), *Studies and Essays in Honor of Neuman, A. A.* (Philadelphia, 1962).
18. Joosten Jan, *The Verbal System of Biblical Hebrew. A New Synthesis Elaborated on the Basis of Classical Prose* (Jerusalem: Simor LTD, 2012).
19. Kautzsch E.F., *Grammatik des Biblischen-Aramäischen* (Leipzig: Vogel, 1884).
20. König E., *Historisch-kritisches Lehrbaude der hebräischen Sprache* (Leipzig: J.C. Hinrichs, 1897).
21. Lunn N., 'Word Order Variation in Biblical Hebrew Poetry with Special Reference to the First Book of Psalter,' *OTS* 53 (Leiden: Brill, 2006).
22. Muraoka T. & Porten B., *A Grammar of Egyptian Aramaic* (Leiden – New York – Köln: Brill, 1998).
23. Notarius T., 'Temporality and Atemporality in the Language of Biblical Poetry,' *Journal of Semitic Studies* LVI/2 (Autumn 2011)
24. Notarius T., 'The Archaic System of Verbal Tenses in «Archaic» Biblical Poetry,' in *Diachrony in Biblical Hebrew*, edited by Cynthia L. Miller-Naudé and Ziony Zevit (Winona Lake: Eisenbrauns, 2012), pp. 193-208.
25. Notarius T. *מיגמה תכרעמ תיסקלקה תיאכראה תיארקמה הרישב מיגמה תכרעמ*, PhD thesis (Jerusalem, 2007). (Hebrew)
26. Otero Piquer A. 'Estudios de Sintaxis Verbal en Textos Ugaríticos Poéticos,' Tesis Doctoral. Departamento de Estudios Hebreos y Arameos, Facultad de Filología, Universidad de Madrid (2003).
27. Randall Buth, 'The Taxonomy and Function of Hebrew Tense-Shifting in the Psalms (qatal-yiqtol-yiqtol-qatal, antithetical grammatical parallelism),' *START* 15 (1986), pp. 26-32; and
28. Randall Buth, 'Topic and Focus in Hebrew Poetry – Psalm 51,' in *Language in Context: Essays for Robert E. Longacre*, edited by Shin Ja J. Hwang, and William R. Merrifield (1992), pp. 83-96.
29. Robertson D.A., *Linguistic Evidence in Dating Early Hebrew Poetry* (Ann Arbor, Mich: University Microfilms, 1967), pp. 17-55.
30. Rosenbaum M., 'Word-Order Variation in Isaiah 40-55: A Functional Perspective,' *SNN* 36 (Van Gorcum, 1997).
31. Shepherd M. B., *The Verbal System of Biblical Aramaic: A Distributional Approach* (New York: Peter Lang Publishing, 2008).
32. Sivan D., *A Grammar of the Ugaritic Language* (Leiden – Boston – Köln: Brill, 2001).
33. Smith M. S., 'The *qatala Form in Ugaritic Narrative Poetry,' in Wright, D. P., Freedman, D. N. and Hurvitz A. (eds.), *Pomegranates and Golden Bells: Studies in Biblical, Jmkh and Near Eastern Ritual, Law and Literature in Honor of Jacob Milgrom* (Winona Lake, Indiana, 1995).

34. Smith M. S., *The Ugaritic Baal Cycle*, 7.7 Suppl. 55 (Leiden, New York, Koln, 1994).
35. Spieckermann H., *Heilsgegenwart: eine Theologie der Psalmen* (Goettingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989).
36. Van Staalduine-Sulman E., 'Translating with Subtlety: Some Unexpected Translations in the Targum of Samuel', *JAB* 3 (2001), pp. 225-235.
37. Tatu S., *The Qatal//Yiqtol (Yiqtol//Qatal) Verbal Sequence in Semitic Couplets* (Gorgias Ugaritic Studies, 2009).
38. Watson W.G.E., *Classical Hebrew Poetry. A Guide to Its Techniques* (Sheffield, England, 1984).
39. Watson W.G.E., 'Parallelism with Qtl in Ugaritic,' *UF* 21 (1989a), pp. 435-442.
40. Waltke B. K. and O'Connor M., *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax* (Winona Lake, Indiana : Eisenbrauns, 1990).